

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

ЧОРНООКА Наталія Степанівна

**Соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків у
неформальних молодіжних об'єднаннях / Socio-psychological determinants of
adolescent socialization in informal youth organizations**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СРз-41
Н.С. Чорноока

Науковий керівник:
к.пед.н., доцент ст.
А.М. Сенник

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри
_____ А.Н. Гіряк

ТЕРНОПІЛЬ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1. Поняття соціалізації та її роль у розвитку підлітків.....	6
1.2. Взаємодія соціальних та психологічних факторів у процесі соціалізації підлітків.....	9
Висновки до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ.....	15
2.1. Проблема ефективної соціалізації підлітків-неформалів	15
2.2. Практичне дослідження впливу неформальних об'єднань на соціалізацію підлітків	22
Висновки до розділу 2	30
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ.....	31
Висновки до розділу 3	39
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному суспільстві процес соціалізації підлітків відбувається за умов динамічних соціокультурних змін, глобалізації та розвитку інформаційних технологій. Важливу роль у формуванні особистості підлітка відіграють неформальні молодіжні об'єднання, які часто стають простором для зреалізації їхніх потреб у самовираженні, належності до групи, емоційної підтримки та самоствердження. Саме в цих об'єднаннях підлітки здобувають перший досвід соціальної взаємодії за межами родини та школи, формують життєві цінності та моделі поведінки, що робить актуальним вивчення цього феномена. Неформальні молодіжні об'єднання можуть чинити як конструктивний, так і деструктивний вплив на процес соціалізації, залежно від цінностей, норм і правил, які усталені в цих групах. У контексті зростання кількості молодіжних об'єднань із різноманітними ідеологіями та соціальними орієнтирами постає нагальним визначення соціально-психологічних детермінант, які сприяють або ж, навпаки, ускладнюють соціалізацію підлітків у такому соціальному довіллі.

Стан дослідження проблеми. Проблематика соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях є актуальною темою дослідження у різних галузях соціальних і психологічних наук. Багато вчених звертали увагу на механізми, чинники та детермінанти соціалізації, а також на вплив соціального середовища на формування особистості. Соціально-психологічні аспекти процесу соціалізації були ґрунтовно розроблені у класичних працях, що заклали теоретичний фундамент для вивчення впливу соціальних груп на розвиток особистості, зокрема підлітків. У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється соціалізації в умовах глобалізації та інформаційної епохи [1-33]. Проблематика впливу неформальних молодіжних об'єднань на

особистісний розвиток підлітків вивчалася в контексті таких аспектів, як асоціальна поведінка, радикалізація молоді, а також розвиток соціальної активності й громадянської позиції. Однак, недостатньо уваги приділяється саме соціально-психологічним детермінантам, які діють у межах неформальних молодіжних об'єднань. Зокрема, недостатньо розкриті механізми взаємодії між членами таких груп, їхній вплив на емоційний і ціннісний розвиток підлітків, а також роль лідерства, групової ідентичності та соціальних норм.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях.

Предмет дослідження: соціально-психологічні детермінанти, які впливають на процес соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях.

Мета дослідження: виявити соціально-психологічні детермінанти, що зумовлюють особливості процесу соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях.

Завдання дослідження:

- 1) вивчити питання становлення проблематики дослідження соціально-психологічних детермінант соціалізації;
- 2) дослідити проблему ефективної соціалізації підлітків-неформалів;
- 3) провести практичне дослідження впливу неформальних об'єднань на соціалізацію підлітків;
- 4) сформулювати рекомендації щодо вивчення соціалізації підлітків-неформалів в соціально-психологічному аспекті.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використовувалися теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез і узагальнення наукової літератури, що дозволило визначити основні підходи до вивчення соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях. Емпіричні методи, такі як анкетування, тестування, інтерв'ю, були спрямовані на

отримання даних про особливості взаємодії підлітків у таких об'єднаннях та вплив цих взаємодій на їхню соціалізацію. Для обробки та аналізу отриманих результатів застосовувалися методи статистики.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретичних знань про соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях. У роботі виявлено особливості їх впливу на формування соціальних цінностей, норм і поведінкових моделей підлітків. Дослідження також розширює уявлення про специфіку міжособистісних взаємодій у неформальних групах та їхню роль у формуванні соціальної ідентичності підлітків.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у профілактичній та корекційній роботі з підлітками, які є членами неформальних об'єднань. Результати дослідження можуть стати основою для створення тренінгових програм, що спрямовані на формування соціальних навичок, профілактику девіантної поведінки та розвиток здорової соціальної ідентичності підлітків, які беруть участь у неформальних молодіжних групах.

Структура кваліфікаційного дослідження включає вступ, три розділи з висновками до кожного з них, загальні висновки, а також список використаних джерел, що налічує 39 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 46 сторінок, з яких 41 – присвячено основному тексту. За підсумками дослідження було опубліковано авторські тези доповіді.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

1.1. Поняття соціалізації та її роль у розвитку підлітків

Соціалізація – це процес, через який індивіди, зокрема підлітки, засвоюють норми, цінності, соціальні ролі та поведінкові моделі, які визначають їхню участь у соціальному житті [35]. Це фундаментальний процес, який відбувається протягом всього життя, однак в період підліткового віку соціалізація набуває особливо важливого значення. У цей час підлітки формують основи своєї особистісної ідентичності, визначають соціальні ролі та належність до різних груп, що впливає на їхній подальший розвиток і адаптацію до соціальних норм.

Психологи досліджують соціалізацію, щоб зрозуміти її вплив на розвиток особистості та інтеграцію індивіда в суспільство. Вони аналізують різні аспекти цього процесу, включаючи вплив сім'ї, школи, культурних факторів та інших соціальних впливів на самовизначення, самореалізацію та взаємодію людини з навколишнім світом.

3. Фройд виділив психологічні механізми соціалізації: імітацію, ідентифікацію, почуття сорому і провини [33]. Імітацією називається усвідомлена спроба дитини копіювати визначену модель поведінки. Зразками для наслідування можуть виступати батьки, родичі, друзі і т.д. Поняття ідентифікації (від лат. *Identificare* - ототожнення) виявляє той факт, що одним із найпростіших способів розуміння іншої людини є уподібнення себе до неї [7, с. 15]. Ідентифікація – це процес, під час якого людина несвідомо ототожнює себе з іншою особою, переймає її риси, поведінку, цінності. Так, через

ідентифікацію діти можуть переймати не лише зовнішню поведінку батьків, родичів, друзів чи сусідів, а й засвоювати їхні норми, цінності та зразки поведінки як власні внутрішні установки. Ідентифікація сприяє процесу соціалізації, оскільки визначає готовність підлітків прийняти певні соціальні норми як власні внутрішні установки, а також формує здатність до об'єктивної та диференційованої самооцінки.

А. Бандура вважає, що ідентифікація належить до процесу у якому людина (суб'єкт) наслідує або переймає думки, емоції та поведінку іншої особи, яка виступає для неї моделлю [7, с. 15]. Тобто, така модель зазвичай має значущість або авторитет для суб'єкта, а отже, ідентифікація не є просто механічним копіюванням, а включає внутрішнє прийняття цінностей і ролей, які ця модель уособлює. Ідентифікація активізує когнітивні механізми оцінки та вибору, дозволяючи індивіду свідомо або підсвідомо інтегрувати модельовані риси в структуру власної особистості.

Імітація та ідентифікація є ключовими механізмами соціального навчання, які сприяють засвоєнню певних моделей поведінки, хоча їхній вплив може бути як позитивним, так і негативним – залежно від характеристик моделі. Сором і провина являють собою негативні механізми, тому що вони придушують чи забороняють деякі зразки поведінки. Зигмунд Фройд вказував на тісний зв'язок між почуттями сорому та провини, зазначаючи, що вони часто переплітаються й важко піддаються чіткому розмежуванню. Водночас між ними існує принципова різниця: сором зазвичай виникає як реакція на те, що людина була викрита й осоромлена в очах інших – тобто цей феномен пов'язаний із зовнішнім сприйняттям поведінки людини [33]. Натомість провина має внутрішній характер і пов'язана з особистою оцінкою власних вчинків. У випадку провини покарання не відбувається ззовні, а проявляється через внутрішній моральний осуд, функцію якого виконує совість.

Т. Парсонс і С. Бейлз застосовували поняття, введені З.Фройдом до теорії соціальної дії і соціальних систем. Вони розглядають імітацію як процес, за допомогою якого засвоюються специфічні елементи культури, особливі знання, уміння, обряди і т.д. Імітація виступає основним механізмом соціалізації, через який діти засвоюють соціальні ролі. Батьки, як "моделі" поведінки, впливають на дітей, через наслідування яких вони опановують певні соціальні ролі. На їхню думку, імітація не припускає ніякої тривалої взаємодії з «моделлю» [34]. Ідентифікація ж для них означає внутрішнє засвоєння цінностей людьми і являє собою процес соціального навчання, під час якого індивід переймає норми, переконання, певні моделі поведінки та соціальні ролі, що притаманні для певної групи чи суспільства в цілому.

Соціалізація підлітків відбувається через наслідування, спостереження, взаємодію та емоційне залучення, при цьому відбувається формування особистісної ідентичності, самосвідомості та почуття приналежності до тієї чи іншої спільноти.

Соціалізація включає кілька ключових етапів, які підліток проходить, взаємодіючи з різними соціальними інститутами, такими як сім'я, школа, ровесники, медіа та інші. Кожен із цих етапів має свої специфічні характеристики:

- первинна соціалізація (дитинство і ранній підлітковий вік): на цьому етапі формуються основні соціальні навички, моральні орієнтації та поведінкові моделі, передусім через взаємодію з батьками та близькими людьми.

- секундарна соціалізація (підлітковий вік): на цьому етапі відбувається інтеграція підлітка в ширше соціальне середовище – школа, групи однолітків, соціальні мережі, суспільні інститути. Підліток розвиває складніші соціальні ролі, зокрема роль учня, друга, члена певних груп, що сприяє формуванню його соціальної ідентичності.

Отже, соціалізація – це багатогранний процес, на який впливають різноманітні фактори, такі як культурні традиції, соціальний клас, етнічна приналежність та інші соціальні змінні. Вона відіграє ключову роль у формуванні в підлітка самосвідомості, ідентичності, емоційного розвитку, соціального сприйняття та колективних цінностей. Цей процес має значний вплив як на індивідуальне здоров'я та добробут, так і на суспільство в цілому.

1.2. Взаємодія соціальних та психологічних факторів у процесі соціалізації підлітків

Соціалізація є невід'ємною частиною розвитку особистості, яка визначає інтеграцію індивіда у суспільство, формування його соціальних ролей, цінностей та норм поведінки. У підлітковому віці цей процес набуває особливої значущості, адже саме у цей період відбувається становлення соціальної зрілості та формування основ особистісної ідентичності. Підлітковий вік характеризується інтенсивними психофізіологічними та соціально-психологічними змінами, що створюють сприятливий, але водночас і конфліктний ґрунт для соціалізації. Розуміння соціально-психологічних детермінант цього процесу є ключовим для забезпечення успішного входження молоді у доросле життя.

Однією з головних характеристик підліткового віку є активізація процесу самопізнання та пошуку свого місця у суспільстві. У цьому віці відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, що супроводжується формуванням системи цінностей, норм, установок та моральних орієнтирів. Соціальні взаємодії із однолітками, родиною та представниками інших соціальних груп стають провідним чинником у процесі соціалізації підлітків. Підлітки прагнуть знайти своє місце у групі, отримати соціальне визнання та затвердити свою

автономію, що інколи супроводжується конфліктами із дорослими та проявами девіантної поведінки.

Психофізіологічні зміни, які супроводжують підлітковий вік, також відіграють важливу роль у соціалізації. Настання статевої зрілості, розвиток когнітивних здібностей і емоційна нестабільність створюють специфічні виклики, які підлітки намагаються подолати. Наприклад, формування гендерної ідентичності та розвиток міжособистісних стосунків з представниками протилежної статі стають важливими аспектами їхнього соціального досвіду. Ці процеси часто супроводжуються емоційною напруженістю, яка може ускладнювати сприйняття соціальних норм та правил.

Сім'я залишається одним із найважливіших агентів соціалізації у підлітковому віці, але її вплив зазнає трансформацій. Якщо у дитинстві сім'я була основним джерелом соціальних норм і цінностей, то у підлітковому віці її вплив поступово знижується через зростання значення груп однолітків. Конфлікти між підлітками та батьками часто виникають через розходження у поглядах на цінності, стилі поведінки та прагнення до незалежності. Однак підтримка з боку сім'ї залишається важливим чинником успішної соціалізації, оскільки вона створює безпечне довкілля для формування впевненості у собі та розвитку соціальних навичок.

Групи однолітків, своєю чергою, відіграють роль соціального дзеркала, яке допомагає підліткам оцінювати себе та свої дії. У групі однолітків підлітки навчаються співпраці, адаптації до нових соціальних умов, а також засвоюють нові норми та цінності. Проте саме у цьому середовищі можуть виникати ризики, пов'язані з конформізмом, впливом девіантних норм чи участю у неформальних об'єднаннях з негативним соціальним спрямуванням. Наприклад, прагнення до соціального визнання може спонукати підлітків до участі у ризикованій поведінці, такій як вживання алкоголю, наркотиків або порушення закону. Освітні заклади також виступають важливим агентом

соціалізації, формуючи у підлітків академічні, соціальні та громадянські компетентності. У школі підлітки не лише засвоюють знання, але й навчаються працювати у команді, дотримуватися соціальних правил і брати на себе відповідальність. Водночас надмірний тиск з боку освітньої системи, високі очікування батьків та вчителів можуть спричиняти стрес і емоційне вигорання, що негативно впливає на соціалізаційний процес [1; 14; 23; 30; 32].

Одним із ключових аспектів підліткової соціалізації є вплив масової культури та медіа. Соціальні мережі, музика, фільми, а також ігри стають джерелом інформації, яка може як сприяти, так і ускладнювати процес соціалізації. Медіа впливають на формування уявлень про успіх, зовнішній вигляд, стосунки та соціальну поведінку, створюючи іноді ідеалізовані або спотворені образи. У цьому контексті важливо формувати у підлітків критичне мислення, яке дозволить їм адекватно оцінювати отриману інформацію.

Соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків включають також вплив соціального довкілля. Економічний статус сім'ї, рівень урбанізації, доступ до якісної освіти та медичних послуг значною мірою визначають можливості підлітків для соціальної інтеграції. Наприклад, підлітки, які зростають у неблагополучних сім'ях або середовищах із високим рівнем злочинності, частіше стикаються з труднощами у процесі соціалізації. Водночас участь у позашкільних активностях, волонтерській діяльності або творчих гуртках сприяє розширенню соціального досвіду та розвитку позитивних якостей.

Підлітковий вік часто називають «важким» або «переломним» через зміну поведінкових характеристик. У цей період відбувається перехід від послуху, що властивий молодшим дітям, до певного рівня автономії та формування власної системи цінностей. Підлітки починають осмислювати своє місце у соціумі, формують своє «Я», шукають моральні орієнтири та переосмислюють сенс життя. Ці процеси супроводжуються підвищеною чутливістю до зовнішніх

оцінок, особливо тих, що стосуються зовнішнього вигляду, манери поведінки та соціального оточення. Водночас прагнення до самостійності може проявлятися у різкості оцінок і поведінки, де підлітки визнають правильним лише те, що їм подобається.

Проблеми соціалізації підлітків пов'язані із низкою суперечностей. Одна з них – розбіжність між високим рівнем домагань (прагнення досягти успіху, стати героєм) та низьким соціальним статусом, який визначається віковими обмеженнями. Інша – конфлікт між старими стилями виховання, які орієнтуються на сприйняття підлітків як дітей, й їхніми новими можливостями, що зумовлені психофізіологічним дорослішанням. Третя – протиріччя між прагненням до самостійності та зростаючою залежністю від думки однолітків.

Соціальний статус підлітків залишається обмеженим, оскільки вони, попри фізіологічне дозрівання, економічно залежні від батьків і не є самостійними учасниками соціальних і правових відносин. Ця невідповідність створює відчуття «рольового безправ'я», яке загострюється прагненням підлітків до визнання та дорослості. У той же час, нестача життєвого досвіду призводить до великої кількості помилок, які можуть мати серйозні наслідки, зокрема вживання наркотиків, алкоголю, статеву розбещеність, насильство чи навіть злочинність. Часто це є спробою підлітків імітувати доросле життя, отримуючи визнання за межами школи та сім'ї, де вони все ще залишаються дітьми.

Особливо гостро постає проблема соціалізації у випадку, коли підлітки кидають школу, що руйнує природний процес інтеграції у соціум і обмежує їхні можливості на ринку праці. У розвинених країнах рівень безробіття серед молоді значно вищий, ніж серед дорослих, а відсутність освіти лише посилює ці ризики. Соціологи також наголошують, що девіантна поведінка підлітків, така як сексуальна розбещеність або зловживання алкоголем, часто є наслідком

їхнього прагнення до соціального визнання та спробою відігравати ролі, які вони асоціюють із дорослістю.

Таким чином, підлітковий вік є важливим і складним періодом соціалізації, який визначається як внутрішніми змінами, так і зовнішніми суперечностями. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що враховує психологічні, соціальні та економічні аспекти розвитку особистості в цей період.

Становлення соціальної зрілості молоді відбувається під впливом багатьох щодо самостійних чинників – сім'ї, школи, трудового колективу, засобів масової інформації, молодіжних організацій та стихійних груп. Ця множинність інститутів і механізмів соціалізації не є жорсткою ієрархізованою системою, кожен з них виконує свої специфічні функції у розвитку особистості.

Висновки до розділу 1

У підлітковому віці закладаються основи майбутньої особистості, тому соціалізація у цей період має вирішальне значення для формування соціально зрілих і відповідальних громадян. Соціально-психологічні детермінанти, такі як вплив сім'ї, однолітків, школи, медіа та соціального середовища, є важливими факторами, які визначають успішність цього процесу. Знання цих детермінант дозволяє не лише краще пояснити механізми соціалізації, але й розробити ефективні підходи до підтримки підлітків у їхньому становленні як особистостей.

Процес соціалізації підлітків є складним і багатограним, де соціальні (сім'я, школа, групи однолітків, медіа) та психологічні фактори (психофізіологічні зміни, емоційні процеси) взаємодіють, формуючи особистість підлітка. Соціалізація підлітків тісно пов'язана з їхніми емоційними

переживаннями та психофізіологічними змінами, та є важливим етапом їхнього розвитку. Успішність соціалізації залежить від ефективної взаємодії соціальних і психологічних факторів. Врахування цих аспектів допомагає зменшити ризики девіантної поведінки та покращити соціальну адаптацію молоді. У сучасних умовах важливо створювати сприятливе середовище, яке дозволить підліткам не лише адаптуватися до соціальних норм, але й активно брати участь у житті суспільства, зберігаючи при цьому свою індивідуальність. Розуміння цього процесу є ключовим для створення умов для підтримки підлітків у їхньому розвитку та адаптації до дорослого життя.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

2.1. Проблема ефективної соціалізації підлітків-неформалів

Роль соціалізації та освіти у суспільстві ХХІ століття значно зросла у зв'язку з тим, що інтернет та електронні засоби масової комунікації займають все більш значне місце у соціальному розвитку підлітків та молоді. Покоління, яке народилося в останні десятиліття, – це покоління, дорослішання та розвиток яких проходить не тільки в реальному соціальному середовищі, а й у віртуальному, де їхня соціалізація набуває переважно стихійного характеру. Це ставить перед наукою нові проблеми: знаходження оптимальних форм та методів соціалізації як в офлайн, так і в онлайн-просторі. Проблеми соціалізації підлітків можуть бути пов'язані з його перебуванням у школі чи коледжі, сформованим там середовищем, його взаємовідносинами з педагогами, однолітками чи представниками неформального об'єднання. Специфічний комплекс проблем соціалізації породжується також цифризацією повсякденного життя підлітків і пов'язаний з ризиками, що виникають при використанні інтернету та віртуальних соціальних мереж. У зарубіжній науці застосовуються різноманітні форми та методи соціалізації, що об'єднуються гуманістичним підходом, що виявляється в установці на активізацію внутрішнього потенціалу шляхом залучення до різних форм діяльності. Це розглядається як найважливіший чинник соціального становлення як активні особи зі сформованої ідентичності (громадянської, політичної, професійної, етнічної та ін.).

В умовах сучасного постіндустріального суспільства, інформаційної доби соціалізація в освіті набуває великої значущості в порівнянні з кінцем ХХ століття. Ця особливість пов'язана з тим, що останні два-три десятиліття змінилося ставлення суспільства до засобів комунікації та масової інформації. Медіатизація як соціальний метапроцес не тільки вплинула на повсякденне життя дорослих, а й супроводжує далекосяжні зміни в житті дітей та підлітків. Проте вплив суспільства на соціалізацію підлітків здійснюється опосередковано, через агентів соціалізації – різні соціальні інститути (освіта, сім'ю, засоби інформації, релігію, правову систему), і навіть різні субкультури чи групи однолітків та ін.

Основна мета соціалізації – сформувати у підлітка соціальну компетенцію, тобто розвинути навички, які дозволяють йому соціально, емоційно та інтелектуально існувати в соціальному довкіллі. Існує ряд проблем соціалізації сучасних підлітків, пов'язаних з використанням соціальних мереж та в цілому мережі Інтернет. Ми спеціально виділяємо цю проблему у зв'язку з тим, що підлітки користуються інтернетом та соцмережами не лише вдома, а й у школі. Вивчення соціальних мереж, віртуального миру та віртуальної ідентичності дозволяє отримувати інформацію, яка допомагає краще зрозуміти поведінку підлітків, навіть коли вони працюють в автономному режимі. Можна аналізувати прояв особистісних якостей людини у соціальному контексті, спираючись на дані про її поведінку як онлайн-користувача [3; 9; 15; 26].

В результаті наукове осмислення подібних трансформацій призвело до формування концепції кліпового мислення, згідно з якою представники покоління зумерів, соціалізація та розвиток яких відбувається у тісному та постійному контакті з інформаційно-комунікаційними пристроями, характеризуються іншим способом сприйняття реальності [23]. Основними джерелами інформації про світ їм є електронні засоби масової комунікації. В електронних медіа вона часто подається у вигляді аудіовізуальних образів, які

створюються так, щоб привертати увагу та викликати стійкий інтерес, не вимагаючи особливої когнітивної напруги (розумної роботи з аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування та узагальнення). Часте перебування у такому інформаційному середовищі веде до формування специфічного типу мислення – кліпового. Таке мислення дозволяє адаптуватися до умов інформаційного буму, але зворотним боком цього є брак свідомості та системності свідомості. Вихід із ситуації бачиться у поєднанні кліпового способу мислення з властивим попереднім поколінням мислення книжкового, яке відрізняється вдумливістю і глибиною, але не дозволяє охопити великі обсяги інформації, що так важливо для успішної соціалізації в сучасних умовах. Саме тому важливим напрямом соціалізації у зарубіжних країнах, наприклад, у США, є вироблення у підлітків та молоді цифрової грамотності, умінь з фільтрації великої кількості даних та відсіювання тієї інформації, яка не несе особливої пізнавальної, духовної, естетичної, моральної чи іншої цінності.

В основі розгляду соціалізації в освіті у країнах лежить гуманістичний підхід. Його основні положення сягають філософії гуманізму та гуманістичної психології, а також екзистенціалізму. Центральна його ідея – це увага до особистості учня, створення умов для її розвитку за рахунок суб'єктної участі в навчанні. Підліток визнається як особистість зі своїми інтересами, запитами, потребами, світоглядом. Гуманістичний підхід спрямовано досягнення самоактуалізації, себто особистісного самовираження, розкриття своїх можливостей.

Для осмислення феномена соціалізації важливим є виділення в сучасній соціальній психології її основних механізмів: ідентифікації, орієнтації, адаптації, навіювання, презентації, фасилітації, інгібіції (рис. 2.1). Ці механізми діють при спілкуванні підлітків із дорослими та один з одним. Насправді вони рідко проявляються порізно, найчастіше комплексно, наприклад, ідентифікація і навіювання чи фасилітація, ідентифікація і наслідування.

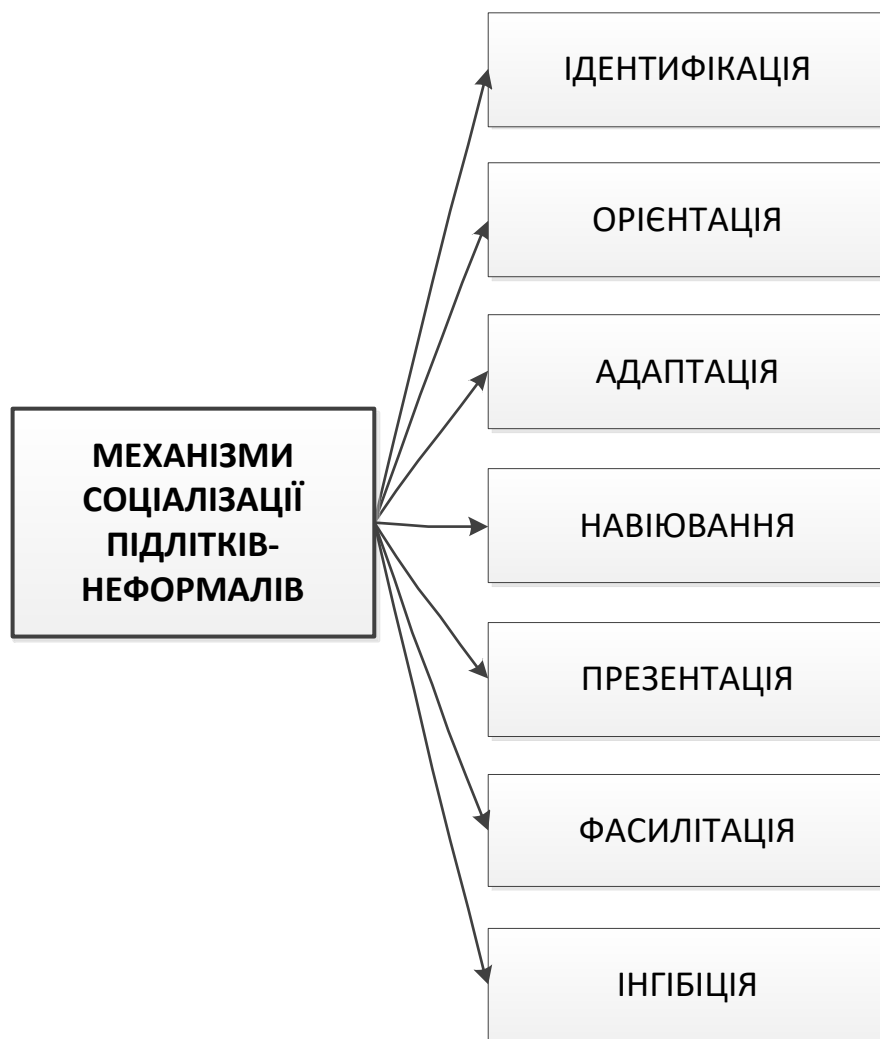

Рис. 2.1. Механізми соціалізації

Механізм ідентифікації полягає у ототожненні підлітком себе з певною групою (а частіше групами) та прийняттям тих цінностей та норм, яких члени цієї групи (груп) дотримуються у поведінці. Механізм соціальної орієнтації проявляється в усвідомленні індивідом значимості культури того суспільства, в якому він живе, дотримання соціальних правил гри. Механізм наслідування, настільки властивий дітям та підліткам, полягає у відтворенні поведінкових

моделей значущих для індивіда людей. Навіювання як соціально-психологічний механізм соціалізації відрізняється від інших механізмів некритичним сприйняттям інформації, що надходить від суб'єкта навіювання, поширеним типом якого в наші дні є електронні ЗМІ. При цьому відомо, що діти та підлітки більше піддаються навіюванню, ніж дорослі. Фасилітація – механізм, коли діяльність однієї людини чи всієї групи надає стимулюючий впливом геть індивіда, цим полегшуючи їй виконання тієї чи іншої завдання, досягнення мети. Інгібіція має місце, коли в присутності інших підлітку стає складніше виконувати ті чи інші дії. Який механізм себе виявить у тій чи іншій ситуації діяльності, залежить як від характеру відносин у неформальній групі та соціально-психологічного клімату, так і від психологічних особливостей самого підлітка.

У сучасній науковій літературі розглядаються різноманітні форми соціалізації. Неспрямована соціалізація передбачає стихійне формування певних якостей людини під впливом найближчого соціального довкілля. Оточенням при цьому вважаються родичі, найближчі друзі, колеги. Спрямована соціалізація передбачає вибудовувану систему методик впливу, створених соціальними інститутами з метою прищепити учням певні цінності та ідеали, характерні суспільству загалом. Групова соціалізація передбачає формування у підлітка певних якостей під спрямованим чи неспрямованим впливом певної сукупності людей. Індивідуальна соціалізація є спрямоване чи неспрямоване впливом геть одну особистість із боку іншої, у результаті першої формуються певні якості, цінності чи ідеали. Активна соціалізація відбувається у процесі включення підлітка до певних видів діяльності, які передбачають прояв їм суб'єктивності, особистісної участі, зацікавленості та прагнення досягти найкращих результатів. Пасивна соціалізація не передбачає активного включення підлітка до будь-якої діяльності та активізації його можливостей, здібностей та особистісного потенціалу (наприклад, під час перегляду онлайн-

контенту). Офлайн-соціалізація – соціалізація у реальному просторі. Онлайн-соціалізація – соціалізація у просторі глобальної мережі Інтернет.

Серед формальних методів соціалізації виділити такі, як: залучення до комунікативної діяльності; залучення до мистецько-творчої діяльності; залучення у наукових, екологічних та соціальних проєктах; стимулювання до самоосвіти. Для неформальної освіти характерна спрямована соціалізація, коли системно реалізуються такі заходи, які сприяють розвитку підлітків-неформалів, їх підготовці до дорослого та самостійного життя, формування зрілості, самовизначення, орієнтації у сучасному соціокультурному просторі.

Так само реалізується групова та індивідуальна соціалізація з пріоритетом групової; активна соціалізація, коли учні задіяні у різних видах художньої, творчої, наукової діяльності. Серед офлайн- та онлайн-соціалізацій також переважає офлайн. Як методи використовуються імітаційні вправи, дискусії, групова робота, спільноти, присвячені моді, простору для саморефлексії, мозковий штурм, презентації та тематичні дослідження. Також застосовуються творчі методи: заняття різними мистецтвами (театр, живопис, музика, ігрові форми творчої діяльності). У інформаційному полі переважає ненаправлена соціалізація, що у спонтанному отриманні підлітком знань, формуванні умінь і компетенцій, і навіть звичок, поведінкових установок, типів ставлення до тим чи іншим предметам і явищам навколишньої дійсності.

Однак тут присутня і спрямована соціалізація, коли середовище інформаційної освіти модифікується відповідно до існуючого соціального запиту на формування певного типу особистості з такими якостями, які забезпечать успішну самореалізацію, освоєння соціальних ролей та досягнення особистісної зрілості. Групова соціалізація, коли у підлітка відбувається спонтанне та поступове формування певних якостей у міру його перебування в тій чи іншій соціальній групі чи неформальній спільноті, у тому чи іншому оточенні, поєднується з індивідуальною соціалізацією, коли індивід навчається,

набираючись досвіду у більш компетентного дорослого, або займаючись самоосвітою. Для інформальної освіти характерні також активна та пасивна соціалізація. За активної соціалізації індивід реалізує різні види діяльності у повсякденному житті. При цьому умови, засоби та ресурси здійснення цих видів діяльності можуть конструюватись та переформатуватися цілеспрямовано спеціальними соціальними інститутами: освіти, культури та дозвілля,

Методи інформальної освіти передбачають формування певних навичок соціалізації:

- 1) навчальні спільноти у соціальних мережах, які дають нові мережеві можливості підліткам за рамками формальних освітніх інститутів;
- 2) науково-пізнавальні ресурси, освітні портали та електронні бібліотеки;
- 3) вивчення наук у вигляді наставництва, читання наукових текстів, перегляду освітнього телебачення;
- 4) відвідування музеїв, наукових центрів, зоопарків, акваріумів та природних центрів;
- 5) програми навчання з природничих наук;
- 6) програми цивільної науки для моніторингу та очищення природного довкілля;
- 7) участь у скаутському русі.

Як бачимо, питання соціалізації молодого покоління активно розглядаються з початку XXI століття у зв'язку із глобальними змінами. Не дивно, що особлива увага приділяється проблемам, пов'язаним із соціалізацією підлітків-неформалів. Саме в школі та в Інтернеті вони проводять більшу частину свого часу, саме у підлітковому віці продовжують формуватися та відточуватись навички спілкування з однолітками та представниками інших поколінь. Це багато в чому визначає успішність молодих людей у житті та професійній кар'єрі, а також благополуччя розвитку соціуму. При цьому

активність, самостійність та відповідальність в освоєнні освітніх програм, розглядаються як складові компетенцій XXI століття, які, у тому числі спрямовані на співпрацю, вміння спілкуватися та творчо підходити до поставлених завдань, працювати в команді тощо. Отже, можна зробити висновок у тому, що необхідність долучення підлітків-неформалів у різні види соціальної діяльності усвідомлюється у світовій практиці як неодмінна умова ефективної соціалізації особистості.

2.2. Практичне дослідження впливу неформальних об'єднань на соціалізацію підлітків

Проблема пошуку та знаходження шляхів підвищення потенціалу неформальних молодіжних об'єднань та конструктивної корекції моральної основи їх учасників є важливою для розуміння теми нашого дослідження. Нами розглядається комплекс соціально-психологічних аспектів діяльності неформальних молодіжних об'єднань. В наш час у нашій країні зберігається значний комплекс проблем у сфері життя, діяльності та культурних практик молоді. Залишаються актуальними такі проблеми, як алкоголізм та наркоманія, погіршення фізичного та психічного здоров'я, соціальне сирітство, бездоглядність, правопорушення, релігійний екстремізм та інші негативні явища, які нині поширені серед молоді. Гострою залишається проблема молодих людей, які перебувають поза конструктивним впливом системи освіти та культури. Дедалі більше молоді належить до категорій девіантних і адиктивних (себто таких, які страждають залежностями: алкогольною, наркотичною, соцмережевою тощо).

Розширення масштабів злочинності серед молоді, підвищення ступеня її соціальної небезпеки, поява нових і нових форм кримінальної поведінки

переконливо свідчать про те, що суспільство та органи влади повно не використовують усі свої резерви для боротьби негативними тенденціями в молодіжному середовищі. У процесу формування особистості майбутнього правопорушника або прихильника антигромадських молодіжних об'єднань існує достатня кількість детермінуючих засновків, що роблять подібний процес поширеним, а особливо таким, що зустрічається в тих соціальних умовах, в яких протидії впливу даних факторів не приділяється належна увага і не вживаються достатніх заходів.

За даними соціологічних служб, помітне зростання частки молодих людей, які нейтрально відносяться до політики [4; 15; 18]. Іншими словами, для молоді дедалі типовішою стає політична індиферентність. Молодь виявляє найбільший інтерес до діяльності дозвілєвого та комунікаційного характеру: спостерігається підвищений інтерес особливо молодих людей до отримання та поширення інформації через соціальні мережі, що може лише частково пов'язане з навчанням: як основні джерела інформації вказуються соціальні мережі та добірки розважального контенту. Однак і старша вікова група також показує Інтернет як значуще джерело інформації. Улюблені заняття молоді – спілкування з друзями та малознайомими людьми, музика, спорт, кіно та спілкування в соціальних мережах, головню перегляд роликів розважального характеру. На жаль, ця райдужна картина дещо псується змішанням названих форм дозвілля з вживанням засобів неприродного створення емоційного піднесення, випадковими зв'язками і запереченням традиційних форм освіти, таких, як самоосвіта, читання художньої літератури і т. ін. Рік у рік зростає частка молодих людей, які вважають читання книг нудною забавою, яка не приносить жодної користі.

Соціальний добробут молодого покоління у більшості розвинених країн світу є недосяжною утопією. Економічні проблеми останніх років зробили соціально-економічну ситуацію в багатьох країнах світу вкрай важкою та

нестабільною, у зв'язку з чим скорочуються будь-які соціально-культурні проекти, які потребують фінансування. Україна в такому контексті залишається малоуспішною, що детермінує поступ соціальних проблем та бід сучасного історичного періоду. Проте, враховуючи зв'язність соціально-економічних процесів у всьому світі, можна з достатнім ступенем визначеності стверджувати, що простими та легкими, як в економічному, так і в політичному і соціокультурному аспектах найближчі роки не будуть. Тому перед нашим експериментом було поставлено мету – вироблення особистісних, психологічних, соціальних та культурних якостей в учасників неформальних молодіжних об'єднань. Враховуючи сутність і природу соціально-культурної діяльності, яка здатна протистояти новим складностям, що насуваються, і надати достатні захисні заходи молоді, серед яких – цілеспрямоване, результативне виховання.

Ми провели експериментальне дослідження серед учасників неформальних молодіжних об'єднань у 2024-2025 роках на базі Західноукраїнського національного університету та ЗОШ міста Тернополя, в рамках якого було здійснено соціологічне опитування. Дослідження виконувалося за допомогою анкетування, в якому взяли участь 62 учні, серед яких 30 хлопців і 32 дівчини віком від 14 до 16 років.

В анкеті було поставлено 5 запитань:

1. Що таке молодіжна субкультура?
2. Які молодіжні субкультури є у твоєму місті?
3. Які молодіжні субкультури тобі подобаються?
4. Чи відносиш ти себе до якоїсь молодіжної субкультури?
5. Який вплив молодіжна субкультура має на мене?

Результати опитування наведені нарис. 2.2 – 2.6.

Означеною анкетою ми не виявили підлітків які б належали до молодіжних субкультур готів та геймерів. Четверо вважають себе учасниками

окремих субкультур, хоча на мою думку вони ними не є. Відповідно молодіжні субкультури не мають великого впливу в західному регіоні України. Це можна пояснити великим впливом церкви, а також велику роль у формуванні особистості відіграє сім'я та сімейне виховання. Більшість дітей не є учасниками молодіжних субкультур через домінування християнських цінностей. Це підтверджують відповіді підлітків на запитання анкети.

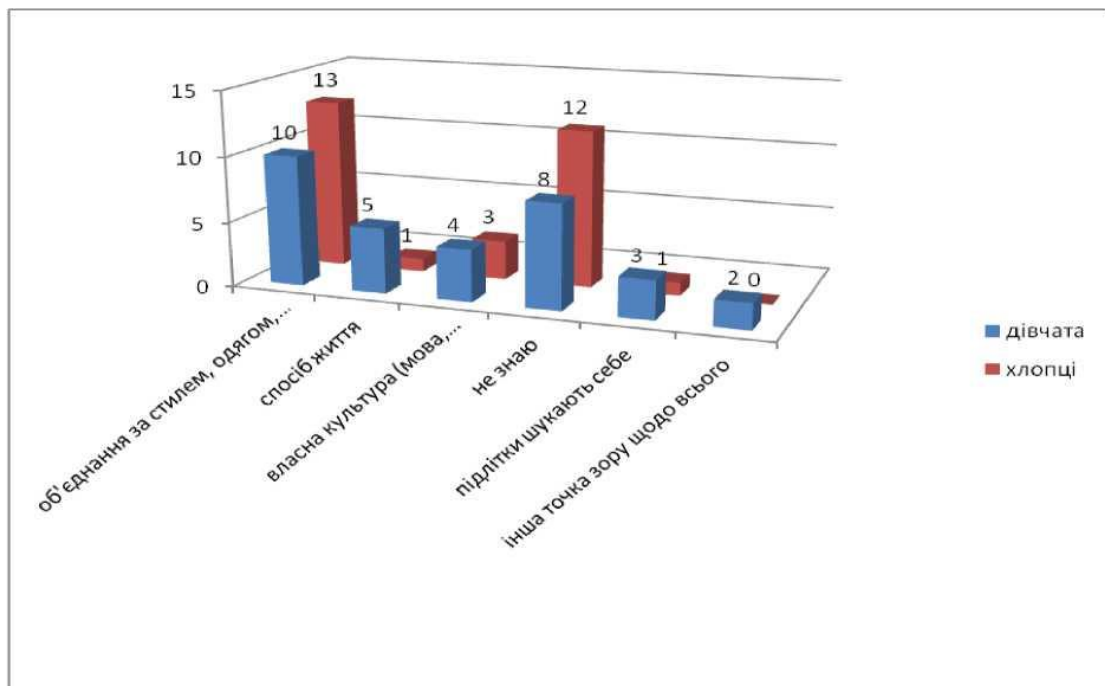

Рис. 2.2. Результати відповіді на запитання «Що таке молодіжна субкультура?»

Соціально-психологічний розвиток, природне виховання та соціалізація у неформальному молодіжному об'єднанні, у руслі його предметної діяльності, має спиратися на розширення багажу знань молодих людей, на розвиток їхньої ерудиції в аспекті предметної діяльності. У ході нашого експерименту з'ясувалося, що якщо у «формальних» молодіжних об'єднаннях певний мінімум знань напрацьовується, у тому числі шляхом вступних випробувань та освітніх програм, то «неформальні» об'єднання в половині випадків не

розвивають ерудицію своїх учасників. Наприклад, за нашими опитуваннями, що проводилися серед молоді однієї із субкультур (опитано 15 осіб), жоден не знав про історію, витоки своєї субкультури, про її засновників нічого. Отримані дані свідчать, що приналежність до субкультури коренилася в іміджевому самоототожненні та почутті емоційної спорідненості, що не потребує розуміння.

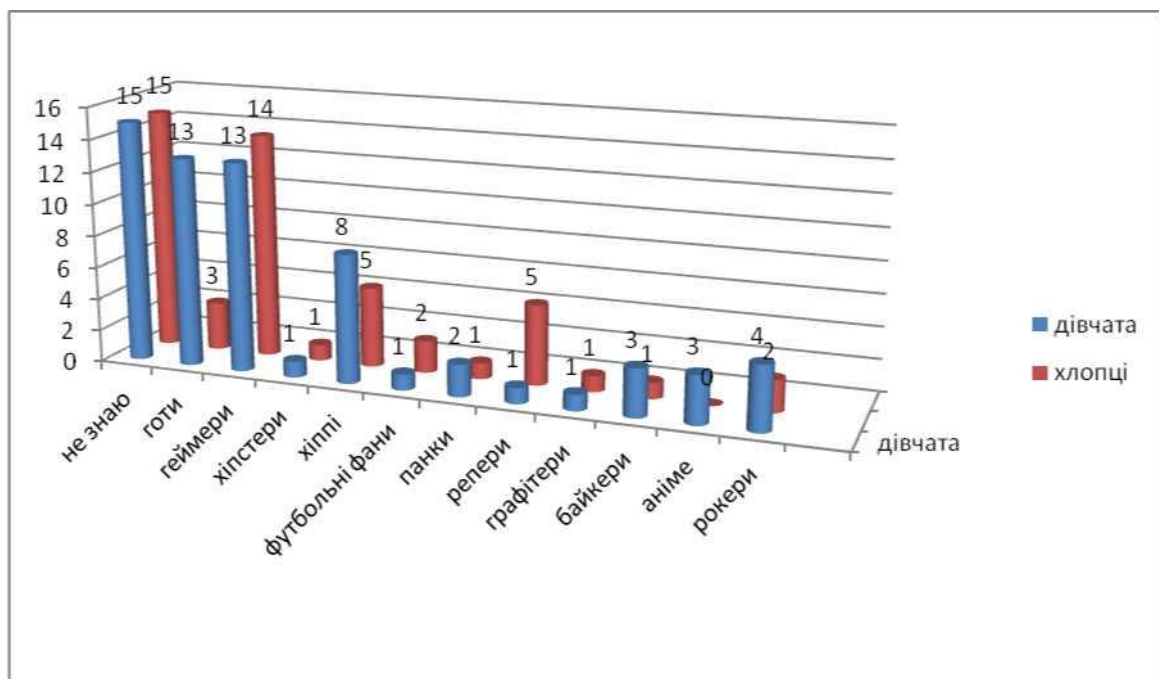

Рис. 2.3. Результати відповіді на запитання «Які молодіжні субкультури є у твоєму місті?».

Тому експериментальні соціокультурні дії з учасниками неформальних молодіжних об'єднань, з вищевикладеного, можуть розвиватися лише у кількох певних напрямках, серед яких найважливішими є: громадянсько-патріотичне та міжнародне.

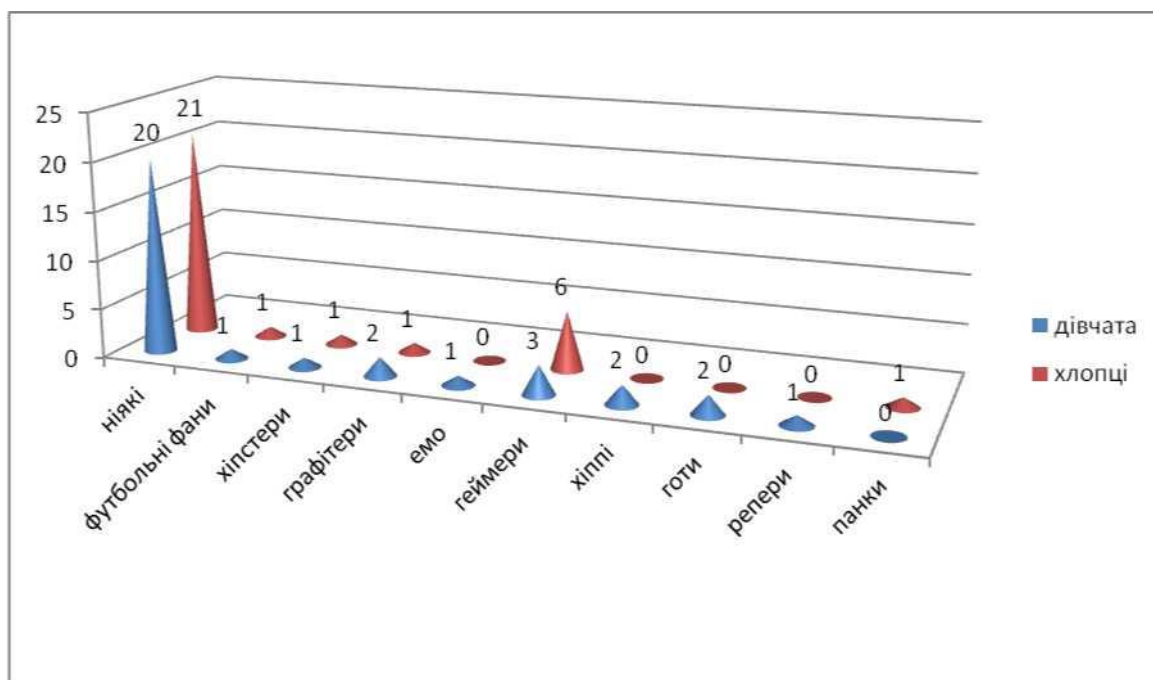

Рис. 2.4. Результати відповіді на запитання «Які молодіжні субкультури тобі подобаються?».

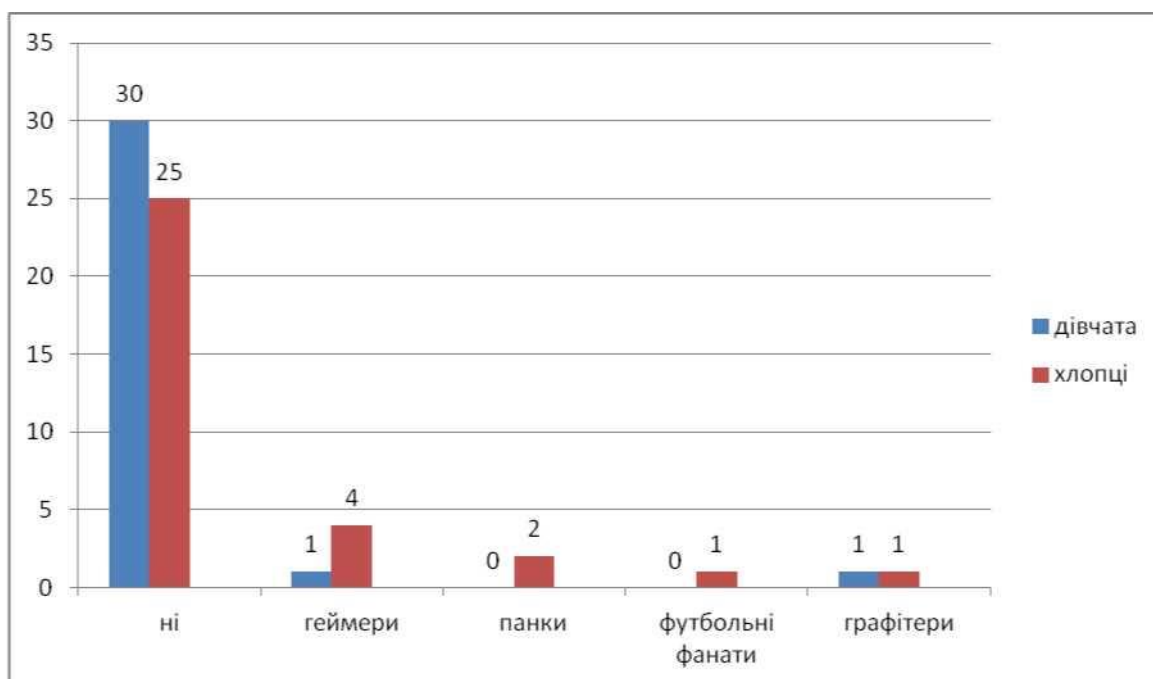

Рис. 2.5. Результати відповіді на запитання «Чи відносиш ти себе до якоїсь молодіжної субкультури?».

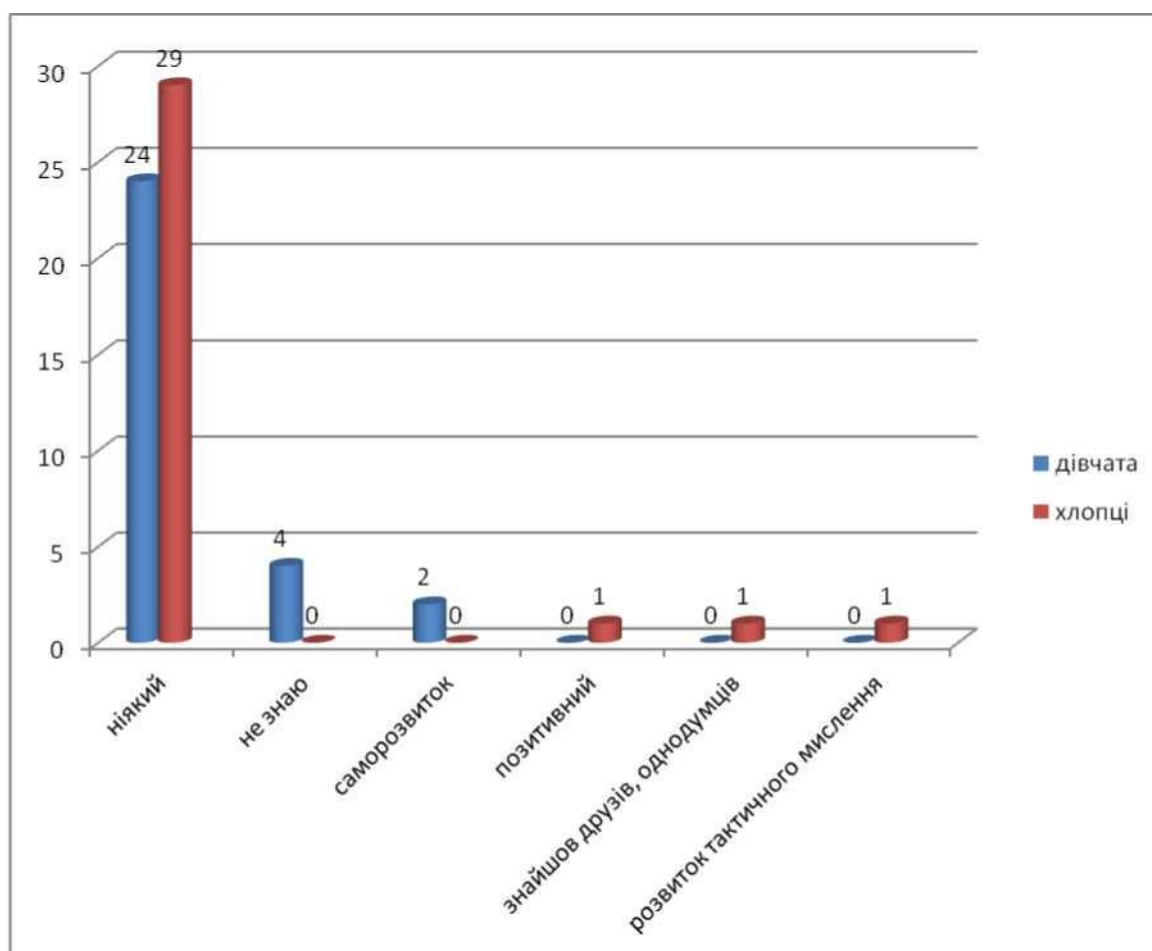

Рис. 2.6. Результати відповіді на запитання «Який вплив молодіжна субкультура має на мене?».

Організаційно-психологічні умови соціалізації молоді належать до завдань, що неминуче постають перед неформальними молодіжними об'єднаннями. Під поняттям таких умов ми розуміємо організаційно-просвітницький процес формальному молодіжному об'єднанні, де чітко визначено такі параметри, як «мета – засіб – результат» як вимога суспільства.

У вітчизняній освітології необхідність всебічного теоретичного осмислення питання організаційно-педагогічних умов соціалізації та вироблення на основі теорії практичних методів та прийомів вирішення цього

завдання була повною мірою усвідомлена ще з часів А. Макаренка та В. Сухомлинського, які були одними з перших педагогів, які спеціально розглядали дитячий колектив як цілісне утворення, що виховується і соціалізується одночасно, і теорія колективу і сьогодні є концептуально продуманим способом роботи з неформальними молодіжними об'єднаннями.

У результаті експерименту розроблена програма соціально-психологічного впливу цілої системи чинників на колектив і особистість. Одним із початкових рівнів організації діяльності неформальних молодіжних об'єднань стала розвага його учасників. Отримані дані показують, що з установ об'єднання лише на рівні розважальної діяльності значної ролі відіграє видовище. Перехід від видовища до вищих форм соціально-культурної діяльності пов'язані з розвитком складніших інтересів особистості, що у межах групового, колективного життя. Наступний етап передбачав розвиток суспільно-корисної діяльності учасників неформальних молодіжних об'єднань. Насамперед експеримент припускав участь неформальних молодіжних об'єднань у підготовці та проведенні свят. Це було з різними формами самовираження учасників неформальних молодіжних об'єднань.

У ході експерименту з цією метою було вжито заходів, здатних якісно покращити культурне мікросередовище у неформальних молодіжних об'єднаннях. Для цього було розроблено модель або схему дій, що враховує специфіку сучасної ситуації у сфері молодіжного руху.

Одним із способів реалізації моделі зростання соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань є постійний моніторинг, дослідження та виявлення найбільш поширених та актуальних інтересів учасників неформальних молодіжних об'єднань, можливостей їх використання на благо суспільства, зони впливу на соціально-культурне середовище. Засобами реалізації цієї моделі стали позитивні соціально-культурні практики, які залучали учасників молодіжних об'єднань до суспільно-корисної діяльності,

здійснюючи цикл соціально-культурних програм у рамках експерименту. До початку експериментальної роботи було проведено тестування. Експериментальна група показала високі значення організаторських якостей (33%), педагогічних (27%), комунікативних (14%) та співпраці (9%). Контрольна група мала близькі показники.

Отже, слід стверджувати, що теорія ближньої, середньої та далекої перспективи у колективі неформального молодіжного об'єднання дозволяє здійснювати ефективніший процес зростання соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань, якщо створити оптимальні організаційні умови.

Висновки до розділу 2

Підлітки, які приєднуються до неформальних молодіжних об'єднань, переживають процес соціалізації через унікальні цінності, норми й символи, властиві їхнім групам. Такі спільноти виконують важливу функцію соціального визнання та підтримки, забезпечуючи простір для самовираження й формування ідентичності. Неформальні об'єднання сприяють розвитку творчості, критичного мислення, здатності до співпраці та формування автономії. Завдяки спільним інтересам та діяльності, підлітки здобувають досвід командної роботи й розвивають соціальні навички. Проте вони можуть створювати ризики для адаптації підлітків у суспільстві, зокрема через потенційне залучення до девіантної поведінки, конфлікт із соціальними нормами або обмеження соціальних перспектив через стереотипізацію їхніх учасників.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ

ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ

Ми сформулювали рекомендації з тематики дослідження соціалізації підлітків-неформалів. Зокрема, оптимізація процесу соціалізації підлітків у неформальних об'єднаннях вимагає комплексного підходу, який враховує як соціально-психологічні аспекти розвитку, так і культурні, економічні та освітні фактори. Зокрема, важливим є створення умов для гармонійного розвитку особистості, формування відповідальності та розуміння соціальних ролей. Одним з перших кроків є організація системи підтримки та супроводу підлітків у таких об'єднаннях, що передбачає наявність кваліфікованих наставників, психологів та соціальних працівників, які можуть сприяти розвитку позитивних соціальних норм і допомогти молоді адаптуватися до різних життєвих ситуацій.

Урахування вікових та індивідуальних особливостей підлітків є ключовим для ефективної соціалізації в неформальних об'єднаннях. Важливо здійснювати диференційований підхід до кожної групи, орієнтуючись на специфічні інтереси та потреби, що можуть бути пов'язані з культурними, освітніми чи професійними орієнтаціями молоді. Організація діяльності таких об'єднань повинна враховувати різноманітність підходів, що забезпечує участь підлітків у творчих, спортивних, інтелектуальних або волонтерських проектах, які дозволяють їм проявити свої здібності, реалізувати амбіції та знайти своє місце в соціумі. Крім того, важливим є розвиток комунікативних навичок та лідерських якостей у підлітків через участь у соціальних ініціативах. Активне залучення до організації неформальних заходів, що передбачають колективну діяльність, здатне розвивати не лише співпрацю, але й відповідальність перед групою та спільнотою в цілому. Залучення підлітків до розв'язання реальних

проблем суспільства, таких як організація благодійних акцій чи екологічних ініціатив, сприяє формуванню соціальної відповідальності, патріотизму та толерантності.

Особливу увагу варто приділити розвитку критичного мислення та здатності до самоаналізу у підлітків. Організація відкритих дискусій, дебатів на актуальні соціальні теми може стати потужним інструментом для формування зрілих громадян, здатних до самостійного ухвалення рішень, аналізу ситуацій та конструктивної комунікації. Важливою є також мотивація підлітків до здобуття нових знань та вмінь, що має відображення у взаємодії з іншими учасниками об'єднання, обміні досвідом та поглибленому саморозвитку. Не менш значущим аспектом є інтеграція підлітків з різних соціальних і культурних груп. У цьому контексті необхідно створювати простір для взаєморозуміння, толерантності та інклюзивності, де кожен підліток зможе відчувати свою цінність, незалежно від соціального чи етнічного походження. Важливо сприяти подоланню стереотипів і формуванню культури мирного співіснування через культурні заходи, що об'єднують молодь з різних регіонів і груп суспільства.

Оптимізація процесу соціалізації підлітків у неформальних об'єднаннях також передбачає інтеграцію сучасних технологій для організації комунікацій, освітніх і творчих процесів. Цифрові платформи, соціальні мережі та онлайн-ініціативи можуть стати ефективним інструментом для розвитку молодіжних об'єднань, де підлітки отримують доступ до нових форм навчання, знайомства з міжнародним досвідом та налагодження зв'язків із молоддю з інших країн. Необхідно акцентувати увагу на розвитку ініціативності та підприємницького духу у підлітків через залучення до проектів, які передбачають створення власних ініціатив чи малих бізнесів. Підтримка таких ініціатив з боку наставників та соціальних інститутів може значно розширити горизонти

молоді, дозволяючи їй стати активними учасниками економічного і соціального розвитку країни.

Соціальна ситуація розвитку в юності головню характеризується самовизначенням та початком вступу молодої людини в самостійне життя. Юність – це вирішальний етап формування світогляду. Саме в юнацький період відбувається вирішення сенсожиттєвих проблем, завершується формування сенсожиттєвих орієнтацій і визначається загальний сенс життя. Визначення сенсу життя включає соціальну орієнтацію особи, усвідомлення себе частиною соціальної спільноти (групи, об'єднання, нації).

У пошуках себе, власного сенсу життя та «виходу» у суспільне життя молоді люди, прагнучи проявити самостійність, беруть участь у різних об'єднаннях та рухах. У зв'язку з чим, можна сказати, що освіта об'єднань у юнацькому віці – природна особливість розвитку, тому що життя людини, як суспільної істоти, завжди протікає у групі, колективі, об'єднанні, які виконують певні соціалізовані функції:

самореалізація – прагнення молодих людей до суб'єктного втілення;

евристична – активне самовтілення молоді, що знаходить вираження у музичних і художніх пристрастях, моді, жаргоні, фольклорі;

емоційно-компенсаторна, що допомагає в реалізації різних індивідуальних домагань і почуттів молодих людей, прагненні до поновлення, пригод, випробування себе;

коопераційно-комунікаційна, що відповідає юнацьким потребам у пошуку власної сфери спілкування та нової інформації;

інструментальна – будь-який рух та об'єднання завжди є інструментом передачі соціальних цінностей та досягнення неусвідомлених чи свідомих результатів.

Неформальні об'єднання – неоднорідне, дуже складне явище, що відбиває особливості соціального та вікового розвитку молоді. Неформальний –

протилежність формальному, тобто неофіційний, вироблений за формою, за відсутності певних правил, незапланований, спонтанний, самобутній, самостійний, неофіційний. Незважаючи на різноманітність термінів, у наукових дослідженнях існує загальне розуміння неформальних об'єднань молоді як явища зі специфічними характеристиками, що виконує певні соціальні функції.

Разом з тим участь молодої людини в неформальному об'єднанні – це її спроба все ж таки адаптуватися до «цього суспільства», набути сенсу життя. Це пов'язане із тим, що для розвитку особистості підлітковий і юнацький період особливе значення має спілкування з однолітками. Саме через спілкування з однолітками задовольняється потреба у визнанні та самоствердженні, відбувається соціальна орієнтація: засвоєння соціальних норм, переоцінка цінностей, пізнання життя та діяльності.

У світі неформальні молодіжні об'єднання, беручи він частина соціалізованих функцій, є важливим способом соціальної орієнтації особистості. У зв'язку з цим доцільним є створення класифікації неформальних молодіжних об'єднань, що визначає їх спрямованість, на основі причинно-наслідкового зв'язку між об'єктом дослідження та завданням: з одного боку, соціально-психологічної підтримки ініціативності та активності молоді, з іншого сторони, профілактики залучення молоді до неформальних об'єднань деструктивної спрямованості. При цьому необхідно враховувати, що молоді люди, які беруть участь у неформальних об'єднаннях, це активна молодь, яка шукає себе та вихід своїм ідеям та енергії, яка намагається впливати на оточуючих та соціум і цей вплив може мати різний соціалізаційний вектор.

Якщо об'єднання має соціально-ціннісну, конструктивну спрямованість, воно сприятиме успішній соціалізації молодої людини. Подібні об'єднання надають молодим людям можливість спільного існування та діяльності, що дуже важливо для самостановлення та розвитку молодих людей, тому що в них молодь виявляє власну ініціативність та активність, які повинні отримувати

соціально-психологічну підтримку, яка спрямована на захист базових інтересів молоді; створення спеціального простору життєдіяльності для молодих людей з урахуванням їх інтересів та потреб; виявлення та супровід ініціатив молоді; ослаблення або усунення факторів, що надають негативний вплив на молоду людину; надання допомоги молодим людям (визначення та вирішення проблеми або ситуації). В основі такої підтримки – суб'єктний підхід до молодої людини, з пропозицією нових способів взаємодії із середовищем, суспільством, що відображають гуманістичні цінності цивілізації, самореалізації та соціокультурної адаптації.

Найважливішою особливістю соціально-психологічної підтримки молоді є складова, що спрямована на виховання та освіту молодої людини. Як провідні принципи слід виділити:

- єдність соціальних, педагогічних, психологічних та правових заходів допомоги у вирішенні повсякденних проблем молоді;

- пріоритет профілактики можливих девіацій перед реагуванням на проблемні ситуації, що вже виникли;

- гуманізація ставлення всього суспільства до молодих людей (у сфері законодавства, виховання та навчання, покарання).

Гуманізація ставлення до молодих людей передбачає:

- визнання молодої людини як особистості та як суб'єкта системи соціальної системи;

- визначення правового статусу та юридичних механізмів захисту молодих людей на рівні законодавства;

- гарантованість підтримки молодих людей, які опинилися у важкій життєвій ситуації;

- безпосередню допомогу та підтримку молодій людині при вирішенні конкретної проблеми.

Звичайно, все це можливо здійснити лише за наявності єдиної системи соціально-психологічної підтримки молоді, діяльність якої повинна проектуватися і коректуватися з урахуванням принципів соціального виховання і бути спрямована на:

- моніторинг проблем молоді;

- організацію комплексу заходів соціальної підтримки молодих людей;

- забезпечення заходів щодо захисту прав та законних інтересів молоді на рівні виконавчої влади та управління освітою.

Соціально-психологічна підтримка молоді реалізовуватиметься з урахуванням наступних принципів.

Загальнометодологічні:

- визнання цінності молодої людини як особистості, повага до її людської гідності;

- визнання молодої людини суб'єктом права та соціальних відносин;

- гуманізація відносин державних, муніципальних та місцевих структур управління до молоді та її проблем.

Організаційно-психологічні:

- науковість у дослідженні та вивченні якісних характеристик та параметрів життєдіяльності молоді як соціальної групи конкретного співтовариства;

- самоорганізація ресурсів молоді та суспільства у виявленні власних інтересів, потреб та проблем, проектуванні способів їх вирішення за допомогою ініціативних проектів;

- оптимальне урахування інтересів, потреб, можливостей та проблем молоді в соціокультурній адаптації та самореалізації за умов конкретного соціуму;

дослідження, прогнозування та урахування потреб, проблем та можливостей конкретного співтовариства за підтримки молоді та визнання результатів соціальної активності молоді;

адекватність відносин, що приймаються при здійсненні соціально-психологічної підтримки потребам і можливостям молоді конкретного співтовариства;

соціальна та особистісна привабливість взаємодії у системі соціально-психологічної підтримки молоді та молодіжних ініціатив для всіх суб'єктів;

ініціювання та стимулювання активності населення конкретної спільноти до створення та розробки ініціативних проєктів, що реалізують інтереси та потреби молоді, забезпечення ресурсної підтримки та супроводу проєктів;

науково-методичний, педагогічний супровід носіїв ідей та ініціатив у системі соціально-психологічної підтримки молоді на всіх етапах;

сталість зворотного зв'язку та психологічного контролю процесів та результатів соціально-психологічної підтримки молоді.

Діяльнісно-функціональні:

системність інформування суспільства про особливості становища, якісні характеристики та параметри життєдіяльності молоді як соціальної групи конкретного співтовариства, про соціально-психологічну підтримку молоді та результати взаємодії;

доступність (територіальна, інформаційна, комунікативна) соціально-психологічної підтримки;

ясність та простота документального оформлення ініціативних проєктів, що претендують на ресурсну підтримку та супровід;

адекватне різноманіття форм та способів соціально-психологічної підтримки;

відкритість;

спадкоємність та єдність функцій соціально-психологічної підтримки у взаємодії освітніх та соціальних установ, органів у справах молоді;

міжвідомчість взаємодії всіх суб'єктів соціально-психологічної підтримки молоді в межах конкретної спільноти;

соціальне партнерство всіх соціальних груп конкретного співтовариства у вирішенні проблем молоді;

адресність соціального інвестування;

взаємна відповідальність суб'єктів соціально-психологічної підтримки молоді.

Працюючи з молоддю неформальних об'єднань соціальний працівник, педагог, психолог має бути відкритим. Учасники об'єднань повинні йти на взаємодію усвідомлено та мати можливість ухилитися від спілкування.

При налагодженні взаємодії необхідно:

вивчати потреби та інтереси молодих людей, які беруть участь в об'єднанні;

пропонувати допомогу та підтримку, не беручи їх під опіку;

наскільки можна брати участь у життєдіяльності об'єднання.

Для ефективної взаємодії з молодіжними неформальними об'єднаннями необхідно:

вивчати та аналізувати цілі, мотиви та результати діяльності молодіжних об'єднань та рухів, організацій, що підтримують молодих людей;

підтримувати молодіжні об'єднання, які служать громадським інтересам і сприяють розвитку особистості;

сприяти створенню та функціонуванню молодіжних об'єднань, спрямованих на вирішення проблем молоді;

забезпечувати інформаційно-методичну та кадрову підтримку діяльності соціально-ціннісних молодіжних об'єднань;

організовувати, проводити та підтримувати заходи молодіжних об'єднань, що реалізують державну молодіжну політику;

сприяти обмеженню діяльності об'єднань антисоціальної, деструктивної спрямованості;

забезпечувати профілактику залучення до таких об'єднань нових членів.

Основними напрямками профілактики залучення молоді до об'єднання деструктивної спрямованості є:

підвищення соціального статусу молоді та її ролі у суспільстві;

створення умов для успішної інтеграції молоді в суспільство;

формування в молодих людей активної життєвої позиції, готовності до участі у суспільно-політичному житті країни;

підтримка ініціатив молоді (творчих, лідерських, соціальних);

освіта та просвіта молоді;

забезпечення зайнятості молодих людей у вільний час.

Висновки до розділу 3

У неформальних молодіжних об'єднаннях асоціальної, деструктивної спрямованості, формуються норми та установки, що заперечують або протистоять цінностям і правилам існуючого суспільства, що представляє серйозну небезпеку для самих молодих учасників подібних об'єднань і для суспільства в цілому. Небезпека участі молодих людей в подібних об'єднаннях полягає в тому, що в процесі взаємодії в даних об'єднаннях виробляється негативна система норм і цінностей, засвоєння і укорінення якої в структурі особистості молодої людини негативно впливає, сприяє поведінці, що відхиляється від норми. У подібних об'єднаннях відбувається загальна

деморалізація особистості, внаслідок чого поведінка молодих людей стрімко прогресує в бік відхилення.

Що стосується профілактики залучення в неформальні об'єднання деструктивної спрямованості нових членів, слід зазначити, що профілактика є специфічним видом діяльності, що вимагає знань, умінь та навичок у галузі соціальних педагогіки та психології. Під профілактикою розуміються науково обґрунтовані і своєчасно вжиті дії, спрямовані на запобігання всіляких провокаційних обставин, захист, збереження, підтримання нормального рівня життя і здоров'я, сприяння у досягненні соціально значущих цілей та розкриття внутрішнього потенціалу людини. Профілактична діяльність повинна здійснюватися в рамках комплексного підходу, зорієнтованого на динамічну взаємодію з молодими людьми та їх оточенням, на заохочення та формування їх особистої відповідальності за власне життя та життя оточуючих людей, активності.

ВИСНОВКИ

1. Причиною підвищення інтересу до проблеми соціалізації є збільшення невизначеності, яка пов'язана з постійними трансформаціями цінностей, норм, еталонів у сучасному світі. У суспільстві постійно змінюються правила гри навіть щодо стабільних соціальних груп. Особливо актуальною і значущою проблема соціалізації, у тому числі й інформаційної соціалізації, є для покоління, яке лише вступає в життя, для якого процес становлення ідентичності (як соціальної, так і особистісної) збігається з процесом соціалізації загалом. Якщо для старшого покоління прагнення до заміни втрачених соціальних ідеалів новими пов'язане із прагненням до відновлення порушеної картини світу, то для підлітків – із прагненням до створення картини свого світу, одночасно схожого та не схожого на світ дорослих, який підлітки одночасно вважають і своїм, і чужим. У цьому плані пошук своєї особистісної унікальності, її змісту та структури безпосередньо пов'язаний з рефлексією життєвих планів, цілей та шляхів самовизначення.

2. Виходячи з цього необхідно наголосити, що особливість процесу сучасної соціалізації диктує необхідність розробки нової методології, нових методів дослідження, а також нових технологій та засобів виховання та освіти. Вивчення особливостей інформаційної соціалізації підлітків, яке поки дозволяє конкретизувати уявлення як про загальні закономірності процесу соціалізації, так і про особливості в процесі сприйняття та переробки різних видів інформації, а також впливу на цей процес соціально-особистісних та індивідуально-особистісних характеристик підлітків-неформалів. У підлітковому віці закладаються основи майбутньої особистості, тому соціалізація у цей період має вирішальне значення для формування соціально зрілих і відповідальних громадян. Соціально-психологічні детермінанти, такі як

вплив сім'ї, однолітків, школи, медіа та соціального середовища, є важливими факторами, які визначають успішність цього процесу. Розуміння цих детермінант дозволяє не лише краще пояснити механізми соціалізації, але й розробити ефективні підходи до підтримки підлітків у їхньому становленні як особистостей. У сучасних умовах важливо створювати сприятливе середовище, яке дозволить підліткам не лише адаптуватися до соціальних норм, але й активно брати участь у житті суспільства, зберігаючи при цьому свою індивідуальність.

3. Підлітки, які приєднуються до неформальних молодіжних об'єднань, переживають процес соціалізації через унікальні цінності, норми й символи, властиві їхнім групам. Такі спільноти виконують важливу функцію соціального визнання та підтримки, забезпечуючи простір для самовираження й формування ідентичності. Неформальні об'єднання сприяють розвитку творчості, критичного мислення, здатності до співпраці та формування автономії. Завдяки спільним інтересам та діяльності, підлітки здобувають досвід командної роботи й розвивають соціальні навички. Проте вони можуть створювати ризики для адаптації підлітків у суспільстві, зокрема через потенційне залучення до девіантної поведінки, конфлікт із соціальними нормами або обмеження соціальних перспектив через стереотипізацію їхніх учасників.

4. Залежно від інституту соціалізації відбувається процес категоризації і потім самокатегоризації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях. З цього виробляється ставлення (переживання) і вибір групи, стилю поведінки, іноді й стилю життя загалом. Тому часто на вибір найбільш значущого для підлітка джерела інформації можна судити і про його інтереси, і про групу ідентичності, і, навпаки, можна на підставі самокатегоризації або групової ідентичності припустити напрямки інформаційної соціалізації. Ефективність соціалізації підлітків-неформалів значною мірою залежить від сімейного

середовища, взаємодії зі школою та ставлення ширшого соціуму. Неприйняття чи стигматизація таких груп може посилювати відчуженість і соціальну ізоляцію підлітків. Важливою є участь дорослих у створенні умов для конструктивної інтеграції підлітків-неформалів у суспільство. Це передбачає прийняття їхньої ідентичності, організацію освітніх та культурних ініціатив, спрямованих на розвиток соціальних і професійних навичок. Тож оптимізація процесу соціалізації підлітків у неформальних об'єднаннях повинна здійснюватися через створення багатогранного простору для розвитку особистості, виховання відповідальності, співпраці, творчості, критичного мислення та толерантності. Застосування інноваційних методів організації діяльності таких об'єднань, розвиток комунікації, інтеграція технологій і підтримка соціальних ініціатив стане основою для формування більш зрілих, відповідальних і соціально активних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / за заг. ред. А. Капської. Київ: Центр учбової літератури, 2002. 315 с.
2. Афанасьєва В.В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. №1. С. 47. 52.
3. Богомолова М.Ю. Делінквентна поведінка підлітків у координатах асоціальних впливів неформальних молодіжних об'єднань. *Педагогічний альманах*. 2011. Вип. 12. Ч. 12. С. 257-261.
4. Бусел Ю. Молодіжні субкультури в Україні. *Психолог*. 2009. 31.08. С. 3-16.
5. Балдинюк О. Психолого-педагогічна характеристика підлітково-юнацьких неформальних груп. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/41/visnuk_15.pdf
6. Грищенко Н.І. Сучасні субкультурні утворення молоді як транслятори цінностей постіндустріального суспільства. Одеса, 2014. 54 с.
7. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 310 с.
8. Гущина Т.Ю. Соціалізація та соціальна зрілість особистості. *Вісник Національного технічного університету України*. 2002. №2. С. 44-47.
9. Данченко О. Особливості організації соціально-педагогічної роботи з різними категоріями молоді. *Педагогіка і психологія* : Збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 384 с.
10. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008.

240 с.

11. Завгородня Т. Штрихи до портрету сучасного старшокласника. *Завуч*. 2001. №3. 190 с.

12. Заїка Н. Бути собою. Головний принцип неформалів. *Прес-центр*. 2008. №7 (137).

13. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ: Універсум, 2012. 535 с.

14. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні. Київ: Науковий світ, 2003. 448 с.

15. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 394 с.

16. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.

17. Коваль Л. Г. Об'єднання ровесників як фактор соціалізації. Київ: Знання, 1997. 392 с.

18. Лавріненко В.А. Психологічне дослідження особистісних рис підлітків-неформалів. *Молодий вчений*. 2017. №11. С. 82-85.

19. Лазаренко О. Соціально-педагогічний аспект у профілактиці девіантної поведінки підлітків. *Рідна школа*. 2009. № 5. С. 43-45.

20. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка. Досвід та перспективи. Запоріжжя: ЗДУ, 1999. 248 с.

21. Мужанова Н.В. Вікові особливості смислової сфери представників неформальних субкультур. *Наука і освіта*. 2016. №5. С. 228-232.

22. Особливості соціального розвитку особистості у підлітковому віці. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 95. 99.

23. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. Київ: Либідь, 2015. 454 с.

24. Рибалка О.Я. Формування моральних цінностей у міжстатевих стосунках підлітків. *Постметодика*. 2018. №5-6. С.149.

25. Сас Н. Педагогічна взаємодія у шкільному об'єднанні підлітків. *Рідна школа*.1990. № 6. С. 71. 72.
26. Сінькевич Н. Особливості формування морально-ціннісних орієнтацій у дівчат-підлітків. *Рідна школа*.2020. №12. С. 111-115.
27. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів. За заг. ред. А.Й.Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ: УДЦССМ, 2000. 260 с.
28. Технології соціально-педагогічної роботи / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ: УДЦССМ, 2000. 372 с.
- 29.Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посіб. Київ: МАУП, 2020. 152 с.
30. Чернета С. Ю. Самодіяльні молодіжні об'єднання як фактор формування соціальної активності особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* :зб. наук. праць : у 2 кн. К., 2002. Кн. 2. С. 118-122.
31. Яворська Н.І. Вплив молодіжної субкультури на формування тендерної ідентичності підлітків. Луганськ, 2013. 19 с.
32. Ярема В. І. Соціальна робота: теорія і практика. Ужгород : УжДУ, 2017. 154 с.
33. Freud S. The Ego and the Id / ed. and trans. by J. Strachey. New York : W. W. Norton & Company, 1962. 88 p.
34. Parsons, Talcott&Bales, Robert F. (1956). *Family, Socialization and Interaction Process*.London, 440 p.
35. Scott J. (ed.). *A Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 832 p.